

บทบาทการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในจังหวัดศรีสะเกษ

The Role of Sangha Administration Sisaket Province

พระวีระพงษ์ วิสุทฺโธ (โคษา)¹ พระครูศรีมิ่งมงคลปริยัติกิจ (สิทฺธิวโร)² และคุณวัฒน์ ดวงมณี³
PhraVeerapong Visddho (Kosa), PhrakhrusiMongkhonPariyatikit (Sittwaro) and
Kunnawat Duangmanee

Received: September 04, 2024

Revised: September 04, 2024

Accepted: September 04, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มุ่งศึกษาบทบาทการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการใน จังหวัดศรีสะเกษ ภาระหน้าที่ในการควบคุมดูแลคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการ มี 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านการปฏิบัติตามพระธรรมวินัย 2) ด้านการปฏิบัติตามกฎหมายมหาชน 3) ด้านการปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับ เพื่อให้สมบูรณ์ตามพระธรรมวินัย โดยมีการออกกฎข้อบังคับให้สอดคล้องกับผู้ที่ปฏิบัติ ตามกำหนดให้พระสงฆ์ได้ศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับกฎระเบียบข้อบังคับการปกครองคณะสงฆ์ทุกระดับชั้นจะต้องประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัยและประพฤติปฏิบัติอยู่ภายใต้กฎหมายมหาชน ที่ได้วางกฎ ระเบียบ ข้อบังคับ คำสั่งต่าง ๆ เป็นการช่วยในด้านการปกครองของคณะสงฆ์ให้มีการปกครองได้ง่ายขึ้น เพื่อให้พระภิกษุสามเณรประพฤติปฏิบัติให้อยู่ในสมณสาธูป และเพื่อการปกครองคณะสงฆ์ในระดับชั้นต่าง ๆ ให้เกิดความผาสุกแห่งหมู่คณะสงฆ์และความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาต่อไป

คำสำคัญ: บทบาท, การปกครองคณะสงฆ์, พระสังฆาธิการ

¹ คณะสงฆ์จังหวัดศรีสะเกษ; Sangha Council in Srisaket Province

²⁻³ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ; Mahachulalongkomrajavidyalaya University, Sisaket Buddhist College

Corresponding author, e-mail: fourman128@gmail.com

Abstract

This academic article aims to study the role of the Sangha administration of the Sangha in Sisaket Province. It was found that supervising the Sangha of the Sangha has three aspects: 1) compliance with the Dhamma and Vinaya; 2) compliance with the Sangha rules; and 3) compliance with regulations. To be complete, according to the Dhamma and Vinaya Rules and regulations have been issued to be consistent with those who follow them, requiring monks to study and learn about the rules and regulations governing the Sangha at every level. They must act according to the Dhamma and discipline and under the rules of the Sangha. An association that has laid down various rules, regulations, and orders to help with the administration of the Sangha. To make it easier to govern, monks and novices need to practice and remain in the monastic form. Moreover, to govern the Sangha at various levels to ensure its welfare and the prosperity of Buddhism.

Keywords: Role, Ecclesiastical Governance, Bishop

บทนำ

นับตั้งแต่พระพุทธศาสนากำเนิดขึ้นมาในโลกโดยมีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นผู้ประกาศพระศาสนาจนกระทั่งมีพระภิกษุ สามเณร อุบาสก และอุบาสิกา ที่เรียกว่า พุทธบริษัท ครบถ้วน สังคมพุทธจึงกำเนิดเกิดขึ้นมา ดังนั้นจึงต้องมีการบริหารหรือการปกครองเกิดขึ้นเพื่อให้สังคมพุทธสามารถดำรงอยู่ และเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กับสังคมมนุษย์สืบต่อไป การบริหารพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลมีพระพุทธเจ้า เป็นองค์ปฐมในการบริหารปกครองโดยใช้รูปแบบการปกครอง “ธรรมาธิปไตย” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2554) โดยดำเนินการบริหารดังนี้

พระธรรมวินัยจึงถือเป็นธรรมบัญญัติสูงสุดในพระพุทธศาสนาที่ใช้ในการปกครองพุทธบริษัทให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในกรอบพระธรรมวินัยพระพุทธองค์ทรงปกครองภิกษุสงฆ์ (บริหาร) และทรงวินิจฉัยอธิกรณ์ (ตุลาการ) พระภิกษุสงฆ์ที่ประพฤติปฏิบัติผิดจากพระธรรมวินัยที่ทรง

บัญญัติไว้ทรงมอบให้สงฆ์ประชุมกันทำสังฆกรรมทั้งปวง โดยเป็นการการกสงฆ์ (หมู่สงฆ์ผู้ดำเนินกิจการที่สำคัญ เช่น การสังคายนา) ผู้เข้าประชุมพึงเป็นสมานสังวาส (มีธรรมเป็นเครื่องอยู่ร่วมเสมอกัน) จะต้องมิตีเป็นเอกฉันท์และจะต้องเป็นไปตามพระธรรมวินัยการปกครองภายใน เนื่องด้วยพระเถระ เช่น พระอุปัชฌายาจารย์เป็นผู้ปกครองสังฆวิหาริกอันเตวาสิก (ลูกศิษย์) และพระเถระทั่วไป ปกครองอวาสิกะ (ภิกษุอยู่ในอवास) นั้นเมื่อภิกษุสงฆ์มีจำนวนมากขึ้น ก็มีทั้ง สมานสังวาส และนานาสังวาส (มธรรมเป็นเครื่องอยู่ร่วมที่แตกต่างกัน คือ สงฆ์ไม่ร่วมสังวาสอุโบสถร่วมกัน) เป็นเหตุให้สงฆ์การแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย หลังพุทธปรินิพพาน คือ หินยาน หรือ เถรวาท และมหายาน หรืออุตรนิกายพระพุทธเจ้าทรงมอบพระธรรมวินัยให้เป็นศาสดาแทนพระองค์ เมื่อพระองค์ล่วงลับไป ต้องถือธรรมาธิปไตยเป็นหลักสำคัญ

การปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล เป็นการปกครองภายในศาสนจักรเองทางรัฐไม่เข้ามาเกี่ยว แต่ก็เข้ามาช่วยอุปลัมภ์พระพุทธศาสนาและทางศาสนาก็ไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจการบ้านบ้านเมืองไม่แสดงธรรมที่ขัดแย้งกับทางบ้านบ้านเมือง และไม่ปฏิบัติให้ผิดพระราชกำหนดกฎหมายของบ้านเมือง คณะสงฆ์แตกแยกออกเป็นหลายคณะ พระพุทธเจ้าทรงแนะนำหลักการป้องกันการวิวาทไว้ เช่น หลักแห่งสามัคคีธรรมและหลักแห่งการระงับอธิกรณ์ของสงฆ์ เป็นต้น หลักแห่งการป้องกันความแตกแยกนั้นพระองค์ทรงแนะนำไว้ 4 ประการ คือ ให้มีเมตตาทายกรรม เมตตาวิจิตรกรรม และ เมตตาตามโนกรรม ในเพื่อนบรรพชิตทั้งที่ลับและที่แจ้ง ทั้งต่อหน้าและลับหลังให้มีความโอ้อ้อมอารีเอื้อเพื่อต่อกันไม่ตระหนี่ในปัจจุบัน 4 แบ่งปันกันใช้ ให้มีความเสมอกันโดยศีลให้มีความเสมอกันโดยทิวฐิ

การปกครองคณะสงฆ์สมัยหลังพุทธกาล การปกครองด้วยการมีความเสมอกันในความเห็น (ทิวฐิสามญญตา) และการปฏิบัติเสมอกัน (ศีลสามญญตา) คำว่า พรหมจรรย์ จึงเป็นคำศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธศาสนา มีพระธรรมวินัยดังพระพุทธพจน์ตรัสว่า “ธมโมจ วินโย จ ทสิโต ปรณตโต ธรรมและวินัย อันเราแสดงและบัญญัติแล้ว”

หลังจากการปกครองคณะสงฆ์สมัยหลังพุทธกาลประมาณ 243 ปี ได้มีการสังคายนาพระธรรมวินัย ครั้งที่ 3 พระเจ้าอโศกมหาราช องค์ประธานศาสนูปถัมภ์ ได้ส่งพระมหาเถระไปประกาศพระพุทธศาสนา 9 สาย โดยเฉพาะประเทศไทยก็ได้รับผลจากการประกาศพระพุทธศาสนาในครานั้น ทำให้พระพุทธศาสนาแผ่ขจรกระจายไปทั่วทุกมุมโลกและสร้างประโยชน์สำคัญคือการทำให้เกิดความสามัคคีกันในชาติ เพราะอาศัยหลักธรรมเป็นหลักพุทธธรรมนำชีวิตให้ประชาชนอยู่ดีกินดีของพุทธศาสนิกชนยังทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นไป หากพระสงฆ์ประพฤติปฏิบัติ

ขอบุคคลประโยชน์ก็จะเกิดแก่สังคมนั้น การที่พระสงฆ์ประพฤติปฏิบัติต้องเกี่ยวข้องกับประชาชนมากยิ่งขึ้นก็ควรจะต้องตระหนักในสมณภาวะและภาระหน้าที่ที่ต้องเกื้อกูลต่อพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง โดนมีการศึกษาปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างถูกต้อง ไม่สร้างความเสียหายหรือสิ่งที่ไม่ดีงามแก่พระพุทธศาสนา (กรมวิชาการ, 2543)

พระพุทธศาสนา มีหลักศาสนธรรมที่สามารถนำมาไปปฏิบัติ มีศาสนสถานไว้สำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และมีศาสนบุคคลคือพระสงฆ์เป็นผู้สืบทอดเจตนารมณ์ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า แล้วเผยแพร่หลักพุทธธรรมในสังคมไทยให้มีความสำคัญกับพระสงฆ์ เนื่องจากเห็นว่าเป็นบุคคลที่มีฐานะพิเศษทางสังคมและได้รับการยอมรับนับถือจากบุคคลทั่วไป สังคมไทยให้ความเอื้อเฟื้อและแสดงความเคารพอ่อนน้อมต่อพระเมื่อได้พบเห็น ยิ่งพระสงฆ์ที่มีกิจวัตรปฏิบัติเคร่งครัดตามพระธรรมวินัยด้วยแล้วก็ยิ่งได้รับการยอมรับนับถือมากยิ่งขึ้น ปัจจุบันการปกครองคณะสงฆ์ ถือว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญเพราะถ้ามีระบบการปกครองดีศาสนาก็มีความเจริญมั่นคง การปกครองหรือการบริหารที่ดีนั้น จะต้องมียุทธวิธีแบบและวิธีการจัดการหรือมีแนวคิดซึ่งขึ้นอยู่กับกับภาระงานมอบอำนาจกระจายงานให้ผู้อยู่ฝ่ายบริหารระดับต่าง ๆ รับผิดชอบตามความรู้ความสามารถของตน และพัฒนาการในด้านต่าง ๆ เพราะการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบันนี้ มีอำนาจรัฐและจารีตประเพณีเข้ามาเกี่ยวข้อง เมื่อมีอธิกรณ์เกิดขึ้นต้องอาศัยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์เป็นเกณฑ์จัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ การปกครองคณะสงฆ์จึงถือว่าเป็นหัวใจหลักในการบริหารงานด้านการปกครองคณะสงฆ์ ให้ดำเนินไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎระเบียบ มหาเถรสมาคม ข้อบังคับ มติ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราชหรือคำสั่งของผู้บังคับบัญชาเหนือตน การระงับอธิกรณ์ การวินิจฉัย การลงนิคหกรรม การวินิจฉัยข้ออุทธรณ์ต่าง ๆ ตลอดถึงการแต่งตั้งถอดถอนเจ้าคณะพระสังฆาธิการ ควบคุมดูแลให้เป็นไปตามข้อวัตรปฏิบัติของจริยาพระสังฆาธิการ สถาบันคณะสงฆ์ไทยตั้งแต่อดีต (กรมการศาสนา, 2540)

ชนชาติไทย นับถือพระพุทธศาสนามาเป็นเวลาอันยาวนาน สังคมไทยจึงเป็นสังคมพุทธ พฤติกรรมและวิถีชีวิตของคนไทย ได้อาศัยคำสอนทางพระพุทธศาสนาช่วยขัดเกลาและเป็นเป้าหมายหลอม กิจกรรมสำคัญของรัฐก็ดี ของชุมชนก็ดี มักจะมีพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวข้อง เสมอ เพื่อเน้นย้ำความสำคัญและส่งเสริมคุณค่าทางจิตใจ กล่าวได้ว่า ชีวิตของคนไทยผูกพันอิงอาศัยพระพุทธศาสนาโดยตลอด ตั้งแต่เกิดจนถึงตาย ผังลึกในจิตใจและวิถีชีวิตของชาวไทย เป็นเครื่องหล่อหลอม กลั่นกรองนิสัยใจคอพื้นจิตใจของคนไทย ให้มีเอกลักษณ์เฉพาะตน ที่เรียกว่าเป็นเอกลักษณ์ของสังคมไทย จนถึงปัจจุบัน ได้ตระหนักถึงความสำคัญในระบบการปกครองคณะสงฆ์ใน

โดยเฉพาะปัจจุบันนี้ วิทยาการด้านการบริหารและการจัดการก้าวหน้าไปมากคณะสงฆ์ควรจะได้ใช้ วิทยาการเหล่านั้นมาช่วยเสริมการบริหารและการปกครองคณะสงฆ์ กิจการคณะสงฆ์บางอย่างอาจ อาศัยการบริหารแบบราชการของฝ่ายบ้านเมือง กิจการคณะสงฆ์บางอย่างอาจอาศัยการบริหารที่ คล่องตัวแบบภาคเอกชน และกิจการบางอย่างต้องบริหารตามหลักพระธรรมวินัย (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2539)

สถาบันศาสนา เป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของสังคมไทย เป็น ที่มาของการถ่ายทอดวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ธนาคารโลกยังต้องการความ ร่วมมือ จากผู้นำทางศาสนาต่าง ๆ ให้เข้าไปมีบทบาทในการนำศาสนา วัฒนธรรม และคุณธรรมให้ค้ำจุนถึง คุณภาพความเป็นอยู่ของมนุษย์ในสังคม วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นศูนย์กลางที่รวมจิตใจของ ประชาชน ส่วนพระซึ่งเป็นตัวแทนของวัด เป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชน เป็นศูนย์กลางร่วมแห่ง ความเชื่อถือ การร่วมมือกัน เป็นที่ประกอบพิธีกรรมหรือให้บริการด้านนี้ แต่ที่สำคัญที่สุด คือ ความรู้สึกของประชาชนว่าพระสงฆ์เป็นผู้มีสติปัญญารอบรู้วิชาการต่าง ๆ ทุกอย่างเหนือกว่า ประชาชนทั่วไป สามารถเป็นที่ปรึกษาและนำชาวบ้าน เป็นเครื่องรักษาความเคารพนับถือได้ยั่งยืน มั่นคงยิ่ง ปัจจัย 3 อย่าง ที่เชิดชูฐานะของพระทั้งสงฆ์ในสังคมคือ ความบริสุทธิ์ ความเสียสละ บำเพ็ญประโยชน์และความเป็นผู้นำทางสติปัญญา ในด้านการให้การศึกษาบพบาท พระสงฆ์จะทำ การอบรม สั่งสอน แนะนำสถาบันศาสนานับว่ามีบทบาทสูงยิ่งในการหล่อหลอมความเป็นมนุษย์ที่ สมบูรณ์ให้เกิดขึ้นในสังคมไทย แต่สภาพสังคมวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วดังที่กล่าวมา ข้างต้นนั้น สถาบันศาสนาต้องมีการปรับเปลี่ยนบทบาทของตนเองให้ทันกับกระแสการเปลี่ยนแปลง เพื่อที่จะยังคงสถานะความเป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณของมนุษย์เหมือนดังเช่นในอดีตที่ผ่านมา (พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต), 2539)

การปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน มีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 กำหนดให้มี มหาเถรสมาคม มีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธานกรรมการ มีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ให้ เป็นไปโดยเรียบร้อย และได้มีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ให้มหาเถรสมาคม ออกข้อบังคับ วาระระเบียบ ออกคำสั่งมีมติและออกประกาศ โดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมายและพระ ธรรมวินัย ดูแลคณะสงฆ์ในขอบเขตหน้าที่ของตนตามที่ระบุขอบเขตหน้าที่ความรับผิดชอบตามกฎหมาย มหาเถรสมาคมว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ฉบับที่ 23 พ.ศ. 2541 โดยมีพระสังฆาธิการมี หน้าที่รับผิดชอบกิจการคณะสงฆ์ 6 ประการ คือ

1. ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช คำสั่งผู้บังคับบัญชาเหนือตน

2. ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษา สงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ให้ดำเนินไปด้วยดี

3. ระวังอธิกรณ์ วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยชั้นเจ้าคณะตำบล

4. แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะใต้บังคับบัญชาให้เป็นไปโดยชอบ

5. ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าคณะและเจ้าอาวาส ตลอดถึงพระภิกษุสามเณรผู้อยู่ในบังคับบัญชา หรืออยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ในบังคับบัญชาให้เป็นไปโดยเรียบร้อย

6. ตรวจสอบและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน

จากภารกิจทั้ง 6 ประการนี้ พระสังฆาธิการจึงมีบทบาทอำนาจหน้าที่ที่มีความสำคัญในการจรรโลงพระพุทธศาสนาและช่วยสงเคราะห์สังคมตามวิถีทางและหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

การบริหารกิจการคณะสงฆ์ ปัจจุบันมีพระครูศรีมงคลปริยัติกิจ ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดศรีสะเกษ เป็นผู้นำการปกครองคณะสงฆ์ ที่เน้นการปกครองคณะสงฆ์ ทั้ง 6 ด้าน เป็นสำคัญ การปกครองคณะสงฆ์สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย (สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดศรีสะเกษ, 2554)

ในส่วนของงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษา เพื่อให้เกิดการพัฒนาบทบาทการปกครองพระสงฆ์ของพระสังฆาธิการ ในจังหวัดศรีสะเกษ ให้มีความสมบูรณ์มากที่สุด อีกทั้งในปัจจุบันงานด้านการปกครองการคณะสงฆ์มีเพิ่มมากขึ้น ทำให้พระสังฆาธิการมีความจำเป็นตามหน้าที่ที่จะต้องเร่งปรับตัวเพื่อทำงานเชิงรุกให้มากยิ่งขึ้น เพื่อให้เกิดการกระตุ้นงานคณะสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพมากกว่าเดิม โดยเฉพาะพระสังฆาธิการผู้มีบทบาทในการปกครอง อาจจะมีเวลาในการดูแลการบริหารวัดได้ไม่ทั่วถึง ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อ การปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการ รวมทั้งอาจทำให้ขาดการวางแผนพัฒนาศาสนวัตถุและศาสนบุคคลอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ ด้านปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ด้านปฏิบัติตามกฎหมายมหาเถรสมาคม และด้านการปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับ พระสังฆาธิการผู้ปกครองสงฆ์ก็ไม่สามารถดำเนินการได้อย่างรวดเร็วและราบรื่น เพราะพระสังฆาธิการบางรูปไม่สามารถปฏิบัติได้ถูกต้องตามกฎระเบียบข้อบังคับนั้นได้ ส่งผลให้ขาดระเบียบวินัยของคณะสงฆ์

จนทำให้งานบางอย่างล่าช้าออกไป จึงเป็นภาระของเจ้าคณะปกครองชั้นสูงขึ้นไปที่จะต้องเอาใจใส่ดูแลเป็นพิเศษ

ดังนั้น จึงมีความสนใจที่จะศึกษาบทบาทการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการด้านการปกครองของพระสังฆาธิการ ในจังหวัดศรีสะเกษ ว่าได้ปฏิบัติหน้าที่ตามพระธรรมวินัย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และระเบียบ ข้อบังคับ กฎมหาเถรสมาคมอย่างไร เพื่อเป็นข้อมูลในการวางแผนและพัฒนาการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดศรีสะเกษ ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นต่อไป

พระสังฆาธิการกับการปกครองตามพระธรรมวินัย

การจัดตั้งระบบและระเบียบแบบแผนกับทั้งบทกฎหมาย ระเบียบ กฎเกณฑ์ กติกา ที่เป็นข้อกำหนดในการจัดตั้ง รวมทั้งการจัดการให้คนประพฤติปฏิบัติหรือให้กิจการดำเนินไปตามตัวบทกฎหมาย เมื่อคนตั้งอยู่ในวินัยโดยปฏิบัติตามสิกขาบท ก็เป็นผู้มีศีล ศีลจึงเป็นคุณสมบัติของคน เป็นสภาพการฝึกฝนพัฒนาที่อยู่ในตัวคน โดยปกติพระภิกษุสงฆ์ผู้ละเมิดพระวินัยจะพึงมีโทษจากการล่วงละเมิดสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้อยู่แล้ว ที่เรียกว่า อาบัติ แปลว่า ความต้อง โดยทรงปรับโทษไว้หนักและเบา ตามสมควรแก่ความผิด อาบัติมีโทษ 2 ทาง ดังนี้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2546)

1. โลกวัชชะ คือ อาบัติที่มีโทษทางโลก หมายถึง สิกขาบทบางข้อ ภิกษุต้องเข้าแล้ว มีโทษทางพระบัญญัติด้วย และผิดกฎหมายบ้านเมืองด้วย เช่น ฆ่าคนตาย ฯลฯ หรือไม่ผิดกฎหมายบ้านเมือง แต่เมื่อภิกษุทำแล้วถูกชาวบ้านติเตียน เช่น ดื่มสุรา ฯลฯ

2) ปณณัตติวัชชะ คือ อาบัติที่มีโทษทางพระบัญญัติอย่างเดียว ภิกษุทำแล้วไม่ผิดกฎหมายบ้านเมืองและไม่ถูกติเตียน เช่น ห่มจีวรที่ไม่พินทุ ฯลฯ

พระพุทธเจ้าทรงประสงค์ให้พระธรรมวินัยเป็นธรรมนุญสูงสุดในการปกครองคณะสงฆ์นั่นเองและแม้ในปัจจุบันนี้รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์จะคล้ายคลึงกับการปกครองของทางฝ่ายราชอาณาจักร คือ มีการใช้ มาตรา 39 พระราชบัญญัติคณะสงฆ์เป็นกฎหมายบังคับใช้และวางระเบียบแบบแผนในการปกครองคณะสงฆ์ แต่กฎหมายเหล่านี้ต้องบัญญัติขึ้นโดยเอื้อเพื่อต่อพระธรรมวินัย กล่าวคือ ไม่ขัดหรือแย้งกับพระธรรมวินัย และหากมีกฎหมายคณะสงฆ์หรือพระราชบัญญัติใดที่ออกมาบังคับใช้โดยขัดกับพระธรรมวินัยซึ่งเป็นธรรมนุญสูงสุดในการปกครองคณะสงฆ์ กฎหมายต่าง ๆ เหล่านี้ก็จะถือเป็นโมฆะ การปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพระธรรมวินัยเป็นลักษณะการปกครองที่มีโครงสร้างตามเจตนารมณ์ของพระพุทธเจ้า เพื่อประโยชน์ของการอยู่

ร่วมกันเป็นหมู่คณะแห่งสงฆ์ และดำรงความศรัทธาของเหล่าชนทั้งหลาย ส่วนพระภิกษุที่ละเมียดสิกขาบทหรือพระวินัยก็จะพึงมีโทษจากการล่วงละเมิดเรียกว่า อาบัติ ซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงวางโทษไว้หนักและเบาตามสมควรแก่ความผิดนั้น (พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), 2532)

กฎหมายมหาเถรสมาคมข้อบังคับระเบียบคำสั่งกฎหมายมหาเถรสมาคมฉบับที่ 23 (พ.ศ. 2541) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 15 ตรี มาตรา 20 และมาตรา 20 ทวิ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 มหาเถรสมาคมตรากฎหมายมหาเถรสมาคมไว้ ดังต่อไปนี้

ข้อ 1 กฎหมายมหาเถรสมาคมนี้เรียกว่า “กฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 23 (พ.ศ.2542) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์”

ข้อ 2 กฎหมายมหาเถรสมาคมนี้ ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในแถลงการณ์คณะสงฆ์ เป็นต้นไป

ข้อ 3 ตั้งแต่วันใช้กฎหมายมหาเถรสมาคมนี้ ให้ยกเลิกกฎหมายมหาเถรสมาคมฉบับที่ 15 (พ.ศ. 2535) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์

บรรดากฎ ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ หรือประกาศอื่นใด ในส่วนที่กำหนดไว้แล้วในกฎหมายมหาเถรสมาคมนี้ หรือซึ่งขัดหรือแย้งกับกฎหมายมหาเถรสมาคมนี้ ให้ใช้กฎหมายมหาเถรสมาคมนี้แทน

ส่วนที่ 2 จังหวัด

ข้อ 14 เจ้าคณะจังหวัด หมายถึงเจ้าคณะกรุงเทพมหานครและเจ้าคณะจังหวัดนอกรวมกรุงเทพมหานคร

รองเจ้าคณะจังหวัด หมายถึง รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานครและรองเจ้าคณะจังหวัดนอกรวมกรุงเทพมหานคร ในกรณีที่มีข้อความกล่าวถึงเจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัดที่ปรากฏอยู่ในกฎหมายมหาเถรสมาคมนี้ กฎหมายมหาเถรสมาคมอื่น ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ สำหรับกรุงเทพมหานคร ให้หมายถึง เจ้าคณะกรุงเทพมหานครและรองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร

ข้อ 15 เจ้าคณะจังหวัดมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตจังหวัดของตน ดังนี้

(1) ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย มหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช คำสั่งของผู้บังคับบัญชาเหนือตน

(2) ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษา สงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปด้วยดี

(3) ระงับอธิกรณ์ วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัย ข้ออุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัย ชั้นเจ้าคณะอำเภอ

(4) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะอำเภอให้เป็นไปโดยชอบ

(5) ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าคณะและเจ้าอาวาส ตลอดถึงพระภิกษุสามเณรผู้อยู่ในบังคับบัญชาหรืออยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ในบังคับบัญชา ให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย

(6) ตรวจสอบและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน

ข้อ 16 ในเมื่อไม่มีเจ้าคณะจังหวัด หรือเจ้าคณะจังหวัดไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้เจ้าคณะภาคแต่งตั้งรองเจ้าคณะจังหวัดรักษาการแทนเจ้าคณะจังหวัด ถ้าไม่มีรองเจ้าคณะจังหวัด หรือรองเจ้าคณะจังหวัดไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้แต่งตั้งพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งที่เห็นสมควรรักษาการแทนเจ้าคณะจังหวัด แล้วรายงานให้เจ้าคณะใหญ่ทราบในกรณีที่มีเจ้าคณะจังหวัด เมื่อได้ปฏิบัติตามวรรคต้นแล้ว ให้เจ้าคณะภาคดำเนินการเพื่อมีการแต่งตั้ง เจ้าคณะจังหวัดภายในเวลาไม่เกิน 1 ปี ให้ผู้รักษาการแทนเจ้าคณะจังหวัดมีอำนาจหน้าที่เช่นเดียวกับเจ้าคณะจังหวัด

ข้อ 17 รองเจ้าคณะจังหวัดเป็นผู้ช่วยเจ้าคณะจังหวัด มีอำนาจหน้าที่ตามที่เจ้าคณะจังหวัดมอบหมาย

ข้อ 18 เพื่อประโยชน์แก่การปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าคณะจังหวัดและรองเจ้าคณะจังหวัด ให้มีเลขานุการเจ้าคณะจังหวัด และเลขานุการรองเจ้าคณะจังหวัด ทำหน้าที่การเลขานุการ

บทบาทการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการ

บทบาทการปกครองคณะสงฆ์ของพระของพระสังฆาธิการ ในจังหวัดศรีสะเกษ โดยมีบทบาทการปกครองพระสังฆาธิการ 3 ด้าน

1. ด้านการปฏิบัติตามพระธรรมวินัย

บทบาทการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ ด้านการปฏิบัติตามพระธรรมวินัย เจ้าอาวาสจะต้องเป็นผู้ได้รับการศึกษามีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับการปกครองวัดตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 พบว่าทัศนคติของพระสงฆ์โดยทั่วไปมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโครงสร้างอำนาจหน้าที่ พระสังฆาธิการเห็นว่าโครงสร้าง

อำนาจเดิมไม่สอดคล้องกับโครงสร้างทางเศรษฐกิจสังคม การเมืองของประเทศ เจ้าอาวาสมีอำนาจมากเกินไปควรนำพระธรรมวินัยมายึดเป็นหลักในการตัดสินใจ ผู้ที่มาบวชใหม่ลดน้อยลง จะมีก็แต่พระหลวงตาอยู่ประจำวัด การดูแลปกครองคณะสงฆ์ก็จะไม่ได้รับการดูแลอย่างทั่วถึง ทศนคติของพระสงฆ์โดยทั่วไปไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโครงสร้างอำนาจการปกครองคณะสงฆ์ สงฆ์ควรนำเอาพระธรรมวินัยมาเป็นหลักในการตัดสินใจ ควรมีการกระจายอำนาจให้พระสงฆ์ในทุกขั้นตอนของการบริหารการแต่งตั้ง ถอดถอนรัฐควรเข้ามามีบทบาทช่วยเหลือสถาบันศาสนามากขึ้น ประชาชนควรเข้ามามีอำนาจในระดับที่เหมาะสม เมื่อพระสงฆ์หรือพระปกครองสงฆ์ มีความเข้าใจถึงปัญหาต่าง ๆ หาแนวทางในการแก้ไขปัญหาให้ตรงจุด สามารถรับรู้ปัญหาและวางแผนการดำเนินงาน ให้ผู้ได้บังคับบัญชาได้ปฏิบัติตามได้อย่างชัดเจนและมีประสิทธิภาพ

ฉะนั้น การปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ พระสังฆาธิการเห็นว่าโครงสร้างอำนาจเดิมไม่สอดคล้องกับโครงสร้างทางเศรษฐกิจสังคม การเมืองของประเทศ พระภิกษุผู้ที่มาบวชใหม่ลดน้อยลง จะมีก็แต่พระหลวงตาอยู่ประจำวัด การดูแลปกครองคณะสงฆ์ก็จะไม่ได้รับการดูแลอย่างทั่วถึง และเมื่อเจอปัญหาก็ควรหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาให้ตรงจุด สามารถรับรู้ปัญหาและวางแผนการดำเนินงานให้ผู้ได้บังคับบัญชาได้ปฏิบัติตามได้อย่างชัดเจนและมีประสิทธิภาพ

2. ด้านการปฏิบัติตามกฎหมายอาญา

บทบาทการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ ด้านการปฏิบัติตามกฎหมายอาญา พระสังฆาธิการในอำเภอไพรบึงได้ให้ความสำคัญในการปฏิบัติตามกฎหมายอาญาอย่างเคร่งครัด และคอยดูแลสอดส่องผู้บังคับบัญชาอย่างสม่ำเสมอพระภิกษุสามเณรในยุคปัจจุบันนี้จะต้องมีความรู้เกี่ยวกับกฎระเบียบต่าง ๆ เป็นอย่างดี พระสังฆาธิการควรจะเป็นตัวอย่างที่ดีเพื่อต่อผู้ได้บังคับบัญชาให้มีการอบรมสั่งสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตามกฎหมายอาญาและได้นำกระบวนการพัฒนาการด้านเทคโนโลยีมาเป็นส่วนช่วยในการนำกฎหมายอาญามาบริหารไปสู่การเรียนรู้กฎหมายพระราชบัญญัติข้อบังคับระเบียบต่าง ๆ ให้เข้าถึงได้ง่าย ให้ทันยุคสมัยปัจจุบันที่ใช้สื่อเป็นตัวกระจายข้อมูล ข่าวสารและข้อมูลต่าง ๆ โดยเฉพาะการปกครองคณะสงฆ์มีรูปแบบที่แตกต่างไปจากสมัยก่อนมาก มีรูปแบบที่ปฏิบัติชัดเจนมากขึ้น รูปแบบแนวคิดและวิธีการในปฏิบัติของคณะสงฆ์ก็มีส่วนสำคัญยิ่งกว่าแต่ก่อน ทำให้การบริหารจัดการให้องค์กรคณะสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพประสิทธิผลในด้านการบริหารคณะสงฆ์ในระดับปกครองสงฆ์ในระดับหนึ่ง

การปฏิบัติตามกฎหมายพระราชกฤษฎีกาในอำเภอไพรบึงอยู่ในระดับค่อนข้างดี พระสังฆาธิการได้ให้ความสำคัญคอยสอดส่องดูแลพระภิกษุสามเณรให้ปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้องตามกฎหมายพระราชกฤษฎีกา และคอยสนับสนุนเป็นที่ปรึกษาปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดความเดือดร้อนใจเกี่ยวกับปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวกับการปฏิบัติตามกฎหมายพระราชกฤษฎีกา โดยมีได้นิ่งดูด้วยพระสังฆาธิการผู้ที่จะเป็นผู้นำ ในการบริหารคณะสงฆ์ในยุคปัจจุบันนี้ ต้องเป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์ มีความรู้ความสามารถ และเป็นผู้เพียบพร้อมด้วยจริยวัตรข้อปฏิบัติที่ดีงาม และเป็นที่ยอมรับของคณะสงฆ์และสังคมโดยรวม เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้มาเยือนได้มีการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ทางด้านกฎระเบียบ ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจหลักธรรมและส่งผลให้เกิดทัศนคติใหม่ ๆ ในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาในแต่ละด้าน โดยภาพรวมแล้วการปฏิบัติตามกฎหมายพระราชกฤษฎีกาในอำเภอไพรบึงอยู่ในระดับค่อนข้างดี พระสังฆาธิการได้ให้ความสำคัญคอยสอดส่องดูแลพระภิกษุสามเณรให้ปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้องตามกฎหมายพระราชกฤษฎีกา และคอยสนับสนุนเป็นที่ปรึกษาปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดความเดือดร้อนใจเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการปฏิบัติตามกฎหมายพระราชกฤษฎีกา โดยมีได้นิ่งดูด้วย

3. ด้านการปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับ

บทบาทการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ ด้านการปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับ พบว่าประชาชนผู้ที่จะเข้ามาบวชใหม่ไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระเบียบข้อบังคับควรที่จะต้องเข้ามาศึกษาเรียนรู้ก่อน เพราะจะได้ศึกษาเรียนรู้ในกฎระเบียบข้อบังคับหรือพระธรรมวินัยบ้างก็จะดี พระสังฆาธิการควรปรับปรุงให้เหมาะสมกับสถานการณ์ทันยุคปัจจุบัน จึงจะทำให้การปกครองคณะสงฆ์จะมีประสิทธิภาพมากขึ้นเพราะได้รับการเรียนรู้ระเบียบข้อบังคับมาบ้างแล้ว จะได้ปฏิบัติตามกฎได้อย่างเคร่งครัดตามระเบียบแบบแผนมีหลักการ พระภิกษุสามเณรต้องคำนึงถึงหน้าที่ความรับผิดชอบต่อตนเอง ควรปฏิบัติให้ญาติโยมมีความสัทธาต่อพระพุทธศาสนาเมื่อได้เห็นการปฏิบัติของพระสงฆ์ที่ดีงามและไม่เอารััดเอาเปรียบผู้อื่นมีเมตตาธรรมต่อสังคม แต่สิ่งสำคัญพระภิกษุสามเณรควรต้องยึดถือกฎระเบียบข้อบังคับ และปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดจึงจะเห็นผลและมีหลักการปฏิบัติที่ถูกต้อง พระภิกษุสงฆ์ต้องได้รับการศึกษากฎระเบียบข้อบังคับทุกรูป ไม่เว้นแม้พระภิกษุผู้แก่ชราที่มีการอบรมอย่างสม่ำเสมอ จึงจะทำให้พระสงฆ์มีการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ พระสังฆาธิการ จะมีอำนาจหน้าที่หลักสำคัญ ดังปรากฏตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์กล่าวคือ อยู่ในมาตรา 37 38 คือ มีการส่งเสริมให้บรรพชิตและคฤหัสถ์มีที่อยู่ภายในวัดให้ปฏิบัติตามหลักของกฎระเบียบข้อบังคับอย่างเคร่งครัด การปฏิบัติตามกฎหมายพระราชกฤษฎีกาจะมีประสิทธิภาพก็ต้องอาศัยปัจจัยหลายๆด้าน ทั้งตัวพระภิกษุสามเณรเองหรือแม้แต่

คฤหัสถ์เองก็ตามต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ต้องให้ความร่วมมือและต้องได้รับการศึกษา อบรม ให้มีความเข้าใจตรงเพื่อจะได้มีการปกครองกันได้ง่ายขึ้น

ดังนั้น บทบาทการปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในอำเภอไพรบึง จังหวัด ศรีสะเกษ ด้านการปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับ พบว่าประชาชนผู้ที่จะเข้ามาบวชใหม่ไม่มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับระเบียบข้อบังคับ ทำให้พระสังฆาธิการปกครองคณะสงฆ์ในด้านนี้ได้ยาก ควร ปรับปรุงให้เหมาะกับสถานการณ์ทันยุคปัจจุบัน จึงจะทำให้การปกครองคณะสงฆ์จะมีประสิทธิภาพ มากขึ้น

บทสรุป

สถาบันศาสนา เป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของสังคมไทย เป็น ที่มาของการถ่ายทอดวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ธนาคารโลกยังต้องการความ ร่วมมือ จากผู้นำทางศาสนาต่าง ๆ ให้เข้าไปมีบทบาทในการพระศาสนา วัฒนธรรม และคุณธรรมให้ค้ำถึง คุณภาพความเป็นอยู่ของมนุษย์ในสังคม วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นศูนย์กลางที่รวมจิตใจของ ประชาชน ส่วนพระซึ่งเป็นตัวแทนของวัด เป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชน เป็นศูนย์กลางร่วมแห่ง ความเชื่อถือ การร่วมมือกัน เป็นที่ประกอบพิธีกรรมหรือให้บริการด้านนี้ แต่ที่สำคัญที่สุดคือ ความรู้สึกของประชาชนว่าพระสงฆ์เป็นผู้มีสติปัญญารอบรู้วิชาการต่าง ๆ ทุกอย่างเหนือกว่า ประชาชนทั่วไป สามารถเป็นที่ปรึกษาและชาวบ้านเป็นเครื่องรักษาความเคารพนับถือได้ยังยืนมั่นคง ยิ่ง ปัจจัย 3 อย่าง ที่เชิดชูฐานะของพระทั้งสงฆ์ในสังคมคือ ความบริสุทธิ์ ความเสียสละบำเพ็ญ ประโยชน์และความเป็นผู้นำทางสติปัญญา ในด้านการให้การศึกษาบทบาท พระสงฆ์จะทำการ อบรม สั่งสอน แนะนำสถาบันศาสนานับว่ามีบทบาทสูงยิ่งในการหล่อหลอมความเป็นมนุษย์ที่ สมบูรณ์ให้เกิดขึ้นในสังคมไทย แต่สภาพสังคมวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วดังที่กล่าวมา ข้างต้นนั้น สถาบันศาสนาต้องมีการปรับเปลี่ยนบทบาทของตนเองให้ทันกับกระแสการเปลี่ยนแปลง เพื่อที่จะยังคงสถานะความเป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณของมนุษย์เหมือนดังเช่นในอดีตที่ผ่านมา การปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน มีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 กำหนดให้มีมหาเถรสมาคม มีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธานกรรมการ มีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไป โดย เรียบร้อย และได้มีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2535) ให้มหาเถรสมาคมออกข้อบังคับ วางระเบียบ ออกคำสั่งมีมติและออกประกาศ โดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมายและพระธรรมวินัย

ดูแลคณะสงฆ์ในขอบเขตหน้าที่ของตนตามที่ระบุขอบเขตหน้าที่ความรับผิดชอบตามกฎหมายเถรสมาคม

เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา. (2540). *คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยการคณะสงฆ์และการพระศาสนา*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมการศาสนา.
- กรมวิชาการ. (2545). *การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2532). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ*. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2539). *ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพฯ : บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2554). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด..
- พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต). (2539). *การปกครองคณะสงฆ์ไทย*. กรุงเทพฯ : บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดศรีสะเกษ. (2554). *เอกสารประกอบการประชุมพระสังฆาธิการ*. (อัดสำเนา)

